

Yeni ve Sivil Bir Anayasa İnşasında MAZLUMDER Perspektifi

MAZLUMDER

İnsan Hakları ve Mazlumlar İçin Dayanışma Derneği

Av. Semih Biten / MAZLUMDER Genel Başkan Yardımcısı

<https://ozgurcedergi.com/>

Nisan 2026 – Sayı 1

Giriş

Modern devlet yapılanmasının temelini oluşturan anayasa, yalnızca devletin temel örgütlenmesini kuran ve organlarının işleyişini düzenleyen teknik bir metin değildir; aynı zamanda siyasi iktidara meşruiyet kazandıran ve toplumsal sözleşmeyi somutlaştıran en üst hukuk normu olarak tanımlanmaktadır. Akademik literatürde anayasaların tarihsel kökenleri, Medine Vesikası ve Magna Carta'ya kadar götürülmektedir. Medine Vesikası, farklı inanç ve kültür topluluklarının birlikte yaşamasını düzenleyen ve toplumsal sözleşme niteliği taşıyan bir metin olarak kabul edilmekte; Magna Carta ise kralın yetkilerini sınırlandırarak iktidarın hukukla bağlılığı ilkesini görünür kılan tarihsel bir belge olarak değerlendirilmektedir.

On sekizinci yüzyılda ortaya çıkan anayasacılık hareketleriyle birlikte anayasa düşüncesi modern formuna kavuşmuş; 1787 tarihli Amerikan Anayasası ve 1791 tarihli Fransız Anayasası gibi yazılı metinler, farklı tarihsel ve siyasal bağlamlarda şekillenerek çağdaş anayasal düzenlerin temelini oluşturmuştur. Günümüzde anayasacılık anlayışı yalnızca iktidarı sınırlayan “negatif” bir işleve indirgenmemektedir. Bunun ötesinde anayasa; devletin işleyişini, devlet organları arasındaki ilişkileri ve devlet–toplum etkileşimini düzenleyen, temel hak ve özgürlükleri güvence altına almanın yanında sosyal adaleti gerçekleştirmeyi amaçlayan ve devlete pozitif yükümlülükler yükleyen bir normatif çerçeve sunmaktadır. Bu yönüyle anayasa, bir yandan toplumsal uzlaşmayı ve ortak değerleri yansıtan bir toplumsal ahit niteliği taşıırken, diğer yandan topluma yön veren ve devleti belirli amaçlar doğrultusunda harekete geçiren bir belge olma özelliği taşımaktadır.

Dünyadaki gelişim çizgisi içerisinde Türkiye'deki anayasacılık hareketleri de kendine özgü bir tarihsel seyir izlemiştir. Osmanlı Devleti'nde devlet iktidarının sınırlandırılmasına ilişkin ilk önemli belge, II. Mahmud ile ayanlar arasında 1808 yılında imzalanan ve padişahın yetkilerini kısıtlaması bakımından Magna Carta ile benzerlikler taşıyan Sened-i İttifak'tır. Bunu takiben, 1839 tarihli Tanzimat Fermanı ile tebaanın can, mal ve namus güvenliği teminat altına

alınmış, 1876 tarihli Kanun-u Esasi ile birlikte meşruti monarşiye geçilmiş ve anayasal yönetim anlayışının temelleri atılmıştır.

Cumhuriyet dönemi anayasacılığı ise milli egemenlik ilkesine dayanan 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu ile başlamış, devletin rejimini ve kurumsal yapısını belirginleştiren 1924 Anayasası ile devam etmiştir. Türkiye'nin modern anayasa tarihindeki en keskin kırılmalar ise askeri müdahaleler sonrasında hazırlanan 1961 ve 1982 Anayasaları ile yaşanmıştır.

Türkiye'de Sivil Anayasa İhtiyacının Arka Planı ve Güncel Gerekliliği

Türkiye'nin anayasa tarihi, devlet iktidarının sınırlandırılması çabalarıyla başlamış olsa da Cumhuriyet dönemi anayasaları ve özellikle yürürlükteki 1982 Anayasası, olağanüstü koşulların ve askeri müdahalelerin etkisi altında şekillenmiştir. 1980 askeri darbesi ve sıkıyönetim ortamında hazırlanan mevcut Anayasa, toplumsal müzakere ve özgür siyasal katılım süreçlerinin ürünü olmaktan ziyade, dönemin güvenlik öncelikleri ve ideolojik yaklaşımları doğrultusunda kurgulanmış bir metin niteliği taşımaktadır. Bu çerçevede metin, temel hak ve özgürlükleri genişletici bir perspektiften çok, devlet otoritesini, Kemalist ideolojiyi ve kurumsal yapıyı güvence altına alan bir yaklaşımı yansıtmıştır.

Bu sebeple 1990'lı yıllardan itibaren Türkiye'de yeni ve sivil bir anayasa ihtiyacı sıkça dile getirilmiştir. Hatta bu ihtiyaç siyasi partilerin seçim vaatlerinde ve hükümet programlarında sıkça kendine yer bulmuştur. Mevcut metin defalarca değiştirilmişse de kurucu mantığı, temel paradigması ve ideolojisi aynen korunmuştur.

Bu noktada, anayasanın "sivil" olmasının neyi ifade ettiğinin açıklığa kavuşturulması gerekmektedir. Öncelikle ifade etmek gerekir ki bir anayasanın yalnızca siviller tarafından hazırlanmış olması, onu kendiliğinden "sivil" kılmaz. Sivillik, anayasanın yapım sürecinin katılımcı ve çoğulcu olmasını; içeriğinin ise özgürlükçü, vesayetçi yapılardan arındırılmış ve devletin birey karşısındaki konumunu sınırlayan bir anlayışa dayanmasını gerektirir. Bu bağlamda Türkiye'nin ihtiyaç duyduğu anayasal dönüşüm, yalnızca yeni bir metnin kaleme alınması değil, toplumun farklı kesimlerinin kendisini ait hissedebileceği, insan haklarına dayalı, şeffaf ve hesap verebilir bir anayasal düzenin inşasıdır.

Dolayısıyla yeni ve sivil anayasa ihtiyacı, salt teknik bir metin değişikliğinden ziyade, anayasal düşünüş biçiminde bir paradigma ve zihniyet değişiminin gerekliliğini ifade etmektedir. Mevcut sistemin, toplumsal çeşitliliği ve farklı kimlikleri yeterince kapsamayan hatta yok sayan yönleri dikkate alındığında, arzulanan dönüşümün anayasanın sadece siviller tarafından yapılması değil, sivil bir anlayışa dayanması olduğu açıktır.

Yöntem ve Katılımcılık: Yeni Anayasanın Hazırlanma Sürecinde Sivil Toplumun ve Farklı Kesimlerin Rolü

Yeni bir anayasa inşa etmek, yalnızca normları sistematik biçimde sıralayan teknik bir hukuk faaliyeti değildir. Esas mesele, toplumun birlikte yaşama iradesini hangi ilkeler üzerine kurmak istediğini ortaya koymaktır. Bu anlamda anayasa, devletin organizasyon şemasını belirleyen bir metin olmanın ötesinde, toplumun ortak kaderine ilişkin bir mutabakat beyanı niteliği taşır. Anılan sebeplerle anayasa yapım süreci, dar bir uzman grubunun masa başında hazırladığı bir taslak faaliyetinden ibaret görülemez. Farklı kimliklerin, taleplerin ve toplumsal hassasiyetlerin görünür olduğu açık ve çoğulcu bir tartışma zemini gerektirir. Meclis ve milletvekilleri de bu süreçte kurucu özne olarak değil, milletin iradesini temsil eden organlar olarak hareket etmeli, toplumsal rızayı önceleyen bir yöntem benimsemelidir.

Katılımcı bir anayasa yapımı, biçimsel danışma mekanizmalarının ötesine geçmelidir. Toplumun geniş kesimlerinin, sivil toplum kuruluşlarının ve geçmişte anayasal düzen içinde yeterince temsil edilmediği düşünülen grupların beklentileri ciddiyetle değerlendirilmelidir. İnanç özgürlüğü bağlamında dindar kesimlerin talepleri, farklı etnik veya dilsel aidiyetlere sahip vatandaşların anadil ve vatandaşlık tanımına ilişkin beklentileri, gayrimüslim toplulukların hak arayışları, anayasa yapım sürecinin merkezinde ele alınmalıdır. Bunun yanında anayasa yapımı, devletin biçimi ile kuvvetler arasındaki güç dengesinin yeniden değerlendirilmesini, bağımsız ve tarafsız bir yargı düzeninin nasıl inşa edileceğinin tartışılmasını ve bürokrasi-siyaset ile devlet-toplum ilişkilerinin hangi esaslara dayanacağını açıklığa kavuşturulmasını da gerektirir.

Bu çerçevede, kurucu iktidara ilişkin teorik tartışmaların soyut düzeyinde kalmak yerine, halkın iradesini, evrensel hukuk ilkelerini ve insan haklarını esas alan bir yöntem izlenmesi, ortaya çıkacak anayasal metnin toplumsal meşruiyetini belirleyen temel unsur olacaktır. Sonuç olarak anayasa, yalnızca hukuk tekniğine ilişkin bir metin değil, aynı zamanda siyasal sorumluluk ve meşruiyet meselesidir. Kimin adına, kimlerle birlikte ve hangi usulle yapıldığı, içeriği kadar belirleyicidir.

Temel İlkeler: Hukuk Devleti, Kuvvetler Ayrılığı ve Laiklik Anlayışı

Yeni ve sivil bir anayasa perspektifinde devlet, toplum mühendisliği yapan bir aygıt olarak değil, farklı inanç, kimlik ve değerler karşısında eşit mesafede duran ve temel hakları güvence altına alan bir "hakem" konumunda tasarlanmalıdır. Bu çerçevede, anayasa metninde resmî bir ideolojiye (Kemalizm, Atatürk milliyetçiliği vb.) doğrudan atıf yapılması, devletin hukuki tarafsızlığı bakımından tartışmalıdır. Anayasanın, belirli bir ideolojik yönelimi değil, çoğulcu bir toplumda birlikte yaşamanın asgari ilkelerini ifade etmesi daha uygun görülmektedir.

Hukuk devleti ilkesi gereği, devletin niteliğini yalnızca "insan haklarına saygılı" şeklindeki edilgen formülasyonun yerine, devletin varlık amacını hakların korunması ve hayata geçirilmesinde gören "insan haklarına dayalı devlet" anlayışının benimsenmesi daha tutarlı ve ilkeyle örtüşen bir yaklaşımdır.

Kuvvetler ayrılığı bakımından ise, siyasal iktidarın kullanımının demokratik meşruiyet temelinde şekillenmesi, güçlü bir kuvvetler ayrılığına dayanması esastır. Bu bağlamda anayasada yasama, yürütme, yargı arasında işlevsel ve net bir denge ve denetleme mekanizması oluşturulmalı, seçilmiş organların yetkilerini sınırlandıran ancak aynı zamanda atanmış kurumların demokratik alan üzerinde belirleyici bir vesayet oluşturmasına da imkân tanımayan bir denge kurmalıdır.

Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki ilişkinin ne otoriterliğe ne demokratik meşruiyeti zayıflatan aşırı yargısal müdahaleye (yargısal aktivizm) yol açmayacak açıklıkta düzenlenmesi gerekmektedir.

Yargı bağımsızlığı ve tarafsızlığı, devleti değil hakkı, hukuku ve adaleti önceleyen bir perspektifle güvence altına alınmalıdır. Yargının siyasal iktidarın uzantısı izlenimi veren atama ve terfi sistemi yeniden düzenlenmeli, yargının tarafsızlığı ve bağımsızlığı güvence altına alınmalıdır.

Değiştirilemez Maddeler Sorunu ve Gelecek Kuşakların İradesi

Yeni ve sivil bir anayasa paradigması çerçevesinde en çok tartışılan hususlardan biri, mevcut Anayasa'nın 4. maddesinde düzenlenen "değiştirilemez ve değiştirilmesi teklif dahi edilemez" hükümlerdir. Anayasanın değiştirilemez maddeler içermesi, esasen gelecek kuşakların siyasal tercihlerini belirleme ve devletin temel niteliklerini çağın ruhuna göre yeniden tanımlama hakkına ipotek koymak anlamına gelmektedir. Anayasalar, yaşayan toplumların dinamik siyasal sözleşmeleri olup, değişmez ve kutsal metinler olarak kabul edilmemelidir. Bu sebeple "egemenlik" ilkesi gereği, geçmiş bir kurucu iktidarın -ki Türkiye pratiğinde bu genellikle darbeci iradedir- gelecek nesillerin iradesini mutlak ve süresiz biçimde bağlama yetkisi hukuken ve ahlaken tartışmalıdır. Meşruiyet, halkın kendi kaderini tayin hakkına dayanır ve bu hak dondurulamaz bir nitelik taşır.

Tarihsel bağlamda incelendiğinde, değiştirilemezlik zırhının Türkiye'de anayasa geleneğinin asli bir unsuru olmadığı görülmektedir. Ne İstiklal Harbi'nin ruhunu yansıtan 1921 Anayasası'nda ne de 1924 Anayasası'nda bugünkü kapsamda değiştirilemez maddelere yer verilmiştir. Değiştirilemez maddeler 1960 ve 1980 askeri darbelerinin ürünü olan 1961 ve 1982 Anayasaları ile hukuk sistemine dahil edilmiştir. Bu durum darbeci aklın halka ve seçilmiş temsilcilere duyduğu derin güvensizliğin bir tezahürüdür. Sivillerin oybirliğiyle dahi

değiştiremeyeceği, ancak darbecilerin silah zoruyla dilediğince yeniden yazabildiği bir anayasal sistem, “gerçek anlamda sivil” bir anayasa mantığıyla bağdaşmamaktadır.

Hukuki ve pratik düzlemde ise değiştirilemez hükümler, demokratik standartların yükseltilmesine ve pozitif hukuksal iyileştirmelere engel teşkil etmektedir. Örneğin, Anayasa'nın 2. maddesindeki "insan haklarına saygılı devlet" ibaresi, modern hukuk doktrininde pasif bir tutumu ifade ederken; bunun yerine devlete pozitif yükümlülük yükleyen "insan haklarına dayalı devlet" kavramının getirilmesi, mevcut değiştirilemezlik bloku nedeniyle usulen imkânsızlaşmaktadır. Bunu aşmak için Anayasa'nın 14. maddesinde bir değişiklik yapılmışsa da bu değişiklik arzu edilen değişimden uzaktır. Bu bağlamda, yeni anayasada değiştirilemez hükümlere yer verilmemesi gerekir. Cumhuriyetin ve temel değerlerin teminatının yasaklar değil, halkın bu değerleri özgür iradesiyle sürekli yeniden benimsemesi ve onaylaması olduğu unutulmamalıdır.

Temel Hak ve Özgürlüklere Yaklaşım: "Ama"sız ve Güvenceli Bir Sistem İnşası

Yeni ve sivil bir anayasanın insan hakları rejimi, 1982 Anayasası'nın devlet merkezli yaklaşımından uzaklaşarak, özgürlüğü esas, sınırlamayı ise istisna kabul eden bir anlayış üzerine kurulmalıdır. Mevcut anayasal sistemde, “milli güvenlik”, “kamu düzeni” ve “devletin bölünmez bütünlüğü” gibi geniş ve yoruma açık kavramlar, temel hak ve özgürlüklerin sınırlandırılmasında merkezi bir rol oynamaktadır. Bu durum, hakların kapsamının uygulamada daraltılmasına sebep olmaktadır. Yeni anayasal yaklaşımın, hakları tanıdıktan sonra kapsamlı sınırlama kataloglarıyla daraltan kazuistik yöntem yerine, sade, çerçeve niteliğinde ve özgürlük alanını geniş yorumlamaya elverişli bir sistematiği benimsemesi gerektiği kanaatindeyiz. Devletin rolü, hak ve özgürlükler karşısında sınırlayıcı bir aktör olmak değil, hakların etkin biçimde kullanılmasını kolaylaştıran ve güvence altına alan bir kamu otoritesi olarak tanımlanmalıdır.

Düzenleme tekniği bakımından ise temel hakların sınırlandırılması rejimi, keyfiliğe imkân vermeyecek açıklıkta ve öngörülebilirlikte kurgulanmalıdır. Özellikle mevcut anayasanın 14. maddesinde yer alan ve hakların kullanımını geniş biçimde kısıtlamaya elverişli düzenlemeler ile 15. maddesindeki olağanüstü hallerde hakların askıya alınmasına ilişkin hükümler, çekirdek hakların etkin biçimde korunmasını sağlayacak şekilde yeniden düzenlenmelidir. Olağanüstü durumlarda dahi yaşama hakkı, maddi ve manevi bütünlük, işkence yasağı, din ve vicdan özgürlüğü gibi dokunulmaz hakların (mutlak haklar) anayasal güvence altında tutulması, hukuk devleti ilkesinin vazgeçilmez bir gereğidir.

Vatandaşlık Tanımı: Etnik Kimlikten Hukuki Bağa Geçiş ve Anayasal Vatandaşlık

Yeni ve sivil bir anayasanın en temel tartışma alanlarından biri, toplumsal sözleşmenin tarafı olan bireylerin devletle kurdukları hukuki bağın, yani vatandaşlığın nasıl tanımlanacağı meselesidir. Mevcut 1982 Anayasası'nın 66. maddesinde yer alan "Türk Devletine vatandaşlık bağı ile bağlı olan herkes Türk'tür" hükmü, biçimsel olarak hukuki bir statü tanımı yapmakla birlikte, kavramsal düzeyde vatandaşlık ile kimlik arasında doğrudan bir bağ kurmaktadır. Oysa anayasa, devletin bireye kültürel veya etnik bir kimlik attığı bir metin değil, bireyin devletle hukuki bağını düzenlediği bir metin olmalıdır.

Mevcut tanımdaki "Türk" ifadesinin, etnik bir aidiyetten ziyade kapsayıcı bir üst kimlik, yani şemsiye kimlik olduğu ileri sürülmektedir.¹ Ancak vatandaşlık tanımının etnik çağrışımlardan bütünüyle arındırılmamış olmasının, anayasal eşitlik ve çoğulculuk ilkeleri bakımından tartışmalara yol açtığı görülmektedir. Karşılaştırmalı anayasa hukuku incelendiğinde, modern anayasalarda vatandaşlığın çoğunlukla etnik bir sıfat üzerinden değil, devletin adıyla -Belçika vatandaşı, İsviçre vatandaşı, Güney Afrika vatandaşı gibi- ya da herhangi bir kimlik atfı yapılmaksızın kazanılması ve kaybedilmesi usulleri üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Bu yaklaşım, vatandaşlığı kültürel bir aidiyet değil, hukuki bir statü olarak konumlandırmaktadır.

Tarihsel süreç incelendiğinde de vatandaşlık tanımının anayasal metinlerde farklı biçimlerde ele alındığı görülmektedir. 1921 Anayasası'nda vatandaşlığa ilişkin doğrudan bir tanıma yer verilmemiş; "Türkiye Devleti", "Halk", "Millet" gibi etnik değil coğrafi ve siyasal aidiyete dayalı kavramlar tercih edilmiş, herhangi bir etnik tanımlamaya ya da sıfat kullanımına yer verilmemiştir.

Cumhuriyetin ilk yıllarında TBMM tarafından çıkarılan bazı kanunlarda "Türkiyeli", "Türkiye Halkı" gibi tabirlerin kullanıldığı görülmektedir. Örneğin Muhamat (Avukatlık) Kanunu'nda avukat olabilmenin şartları arasında "Türkiyeli olmak" ifadesine yer verilmiştir. Meclis tutanaklarında "Türkiye halkının temsilcisi BMM" şeklinde bir kullanımın tercih edildiği görülmektedir. İstiklal Harbi, işgale karşı ortak bir direniş ve geniş bir toplumsal katılım temelinde yürütülmüştür. Bunun bir sonucu olarak seçilen bu kavramlar, mücadelenin ve zaferin ruhunu yansıtmıştır. 1921 Anayasası ve aynı döneme ait meclis tutanakları ile bu döneme ait mevzuat incelendiğinde, kullanılan dilin etnik temelli bir "Türk" vurgusundan ziyade, coğrafi ve siyasal aidiyeti esas alan bir çerçeveye dayandığı görülmektedir. Buna karşılık

---

¹ Anayasadaki 'Türk' ifadesinin, farklı etnik kökenleri kuşatan kapsayıcı bir üst kimlik olduğu ileri sürülse de, devletin kurumsal pratikleri bu iddiayla çelişmektedir. Örneğin; Cumhurbaşkanlığı forsunadaki 16 yıldızın münhasıran tarihteki Türk devletlerini temsil etmesi, Türk Tarih Kurumu kamu kurum ve kuruluşların etnik odaklı çalışmaları ve eğitim müfredatında yer alan "Türk devletleri" "Türk büyükleri", "Türk edebiyatı" "Türk dili" gibi kavramların dar etnik sınırlar içinde tanımlanması, bu kimliğin bizzat devlet kurumları tarafından bir "şemsiye kavram" olarak benimsenmediğini göstermektedir. Dolayısıyla anayasal tanım, toplumsal gerçeklikle bağ kuramayan, yalnızca kâğıt üzerinde kalan sembolik bir anlatıdan ibaret kalmıştır.

sonraki dönemde “Türk” kavramını merkeze alan anayasal ve yasal metinler, belirli bir siyasal tasarımın, yani ulus-devlet inşası ve ortak bir ulusal kimlik oluşturma anlayışının ürünü olarak ortaya çıkmıştır.

Bu çerçevede toplumsal barışı ve anayasal eşitliği güçlendirmeyi hedefleyen bir yaklaşım olarak “anayasal vatandaşlık” ilkesi gündeme gelmektedir. Buna göre vatandaşlık, ırk, din, dil veya mezhep vurgusundan arındırılmış; “Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı” ibaresiyle, herkesi kapsayan hukuki bir bağ olarak tanımlanabilir. Böyle bir düzenleme, herhangi bir etnik kimliğin inkârı anlamına gelmez. Aksine devletin bütün vatandaşlarına eşit ve saygın bir aidiyet zemini sunma iradesini ifade eder. Dolayısıyla yeni anayasa düzenlemesinde, vatandaşlığın bir kimlik kategorisi değil, eşitlik temelli bir hukuki statü olarak formüle edilmesi gerekmektedir.

Anadilde Eğitim Hakkı: Eşitlikçi ve Çoğulcu Bir Yaklaşımın Gerekliliği

Yeni ve sivil anayasa tartışmalarının önemli başlıklarından biri, eğitim hakkının kullanımında dilsel ve kültürel çeşitliliğin nasıl konumlandırılacağıdır. Mevcut 1982 Anayasası’nın 42. maddesinde yer alan “Türkçeden başka hiçbir dil, eğitim ve öğretim kurumlarında Türk vatandaşlarına ana dilleri olarak okutulamaz ve öğretilmez” hükmü, eğitim hakkını tek bir dil üzerinden tanımlayan sınırlayıcı bir yaklaşımı ortaya koymaktadır. Türkiye’nin çok dilli ve çok kültürlü yapısı dikkate alındığında, bu düzenlemenin farklı anadillere sahip insanların eğitim haklarının kapsamı bakımından tartışmalı olduğu görülmektedir.

Hukuki ve karşılaştırmalı perspektiften bakıldığında, anadilde eğitim hakkının tanınması ülkenin bölünmez bütünlüğüne bir tehdit değil, toplumsal barışın ve adaletin bir gereğidir. Nitekim Türkiye’de Lozan Antlaşması kapsamında Ermeni, Rum ve Musevi vatandaşlar için anadilde eğitim pratiği mevcuttur ve bu durum bir ayrışmaya neden olmamıştır. Birleşmiş Milletler ve Avrupa Konseyi gibi uluslararası kuruluşlar, hazırladıkları sözleşmelerle anadilde eğitimi desteklemekte ve üye ülkelere anadilde eğitimi uygulamaya koymaları konusunda çeşitli yükümlülükler yüklemektedir. Dünya genelinde üniter veya federal yapıdaki pek çok ülkede, birden fazla resmî dilin veya bölgesel dillerin kamu okullarında eğitim dili olarak kullanıldığı modeller yaygın biçimde hayata geçirilmiştir. Dolayısıyla, yüzyıl öncesinin korkuları ve travmalarıyla şekillenen yasakçı eğitim paradigmaları terk edilmeli, bu hak evrensel insan hakları standartları çerçevesinde anayasal zemine oturtulmalıdır.

Bu çerçevede, Türkçenin resmî dil ve ortak iletişim dili olarak korunması ile talep eden bireylerin anadillerinde eğitim alma imkânının güvence altına alınması arasında bir denge kurulabilir. Böyle bir yaklaşım, pedagojik açıdan öğrencinin gelişimini destekleyebileceği gibi, kültürel hakların korunmasına da katkı sağlayacaktır. Devletin rolü, tek tip bir dil politikası dayatmak değil, farklı dilsel aidiyetlerin anayasal eşitlik çerçevesinde korunmasını ve geliştirilmesini mümkün kılan bir düzen kurmaktır.

Yerinden Yönetimin Güçlendirilmesi: Adem-i Merkeziyetçi Bir Yapının Gerekliliği

Yeni ve sivil bir anayasanın idari yapılanmaya ilişkin vizyonu, Türkiye'nin güçlü merkeziyetçi geleneğini yeniden değerlendiren bir perspektife dayanmalıdır. Artan nüfus, çeşitlenen toplumsal talepler ve karmaşıklaşan yönetsel ilişkiler karşısında, karar alma süreçlerinin büyük ölçüde merkezde toplanmış olması, yerel ihtiyaçlara zamanında ve etkin şekilde cevap verilmesini zorlaştırabilmektedir. Bu nedenle idari yapılanmanın, katılımı, şeffaflığı ve hesap verebilirliği güçlendiren bir yerinden yönetim anlayışı doğrultusunda yeniden kurgulanması anayasal düzeyde tartışılmalıdır.

Yerel yönetimlerin merkezi idare karşısındaki konumu, idari vesayet denetimi ile demokratik temsil ilkesi arasında makul bir denge kuracak biçimde düzenlenmelidir. Kültürel ve sosyolojik çeşitliliğin belirgin olduğu toplumlarda, yerel yönetimlerin karar alma süreçlerine daha etkin katılımı, kamu hizmetlerinin yerel ihtiyaçlara uygun biçimde sunulmasına katkı sağlayabilir.

Bu çerçevede merkezi idarenin yetkileri ile yerel yönetimlerin görev alanları açık ve öngörülebilir biçimde tanımlanmalı, adalet, güvenlik ve dış politika gibi ulusal düzeyde yürütülmesi zorunlu alanlar dışında, yerel nitelik taşıyan hizmetlerin yerinden yönetim esasına göre yürütülmesi sağlanmalıdır. Ayrıca yerel yönetimlerin mali özerkliği, yalnızca idari yetki devriyle sınırlı kalmamalı, yeterli ve güvence altına alınmış mali kaynaklarla desteklenmelidir. Böyle bir yapı, idari etkinliği artırmanın yanında demokratik katılımı da güçlendirecektir.

Özel Hukukta Sınırlı Çoğulculuk: Hukuk Birliği ile İnanç Özgürlüğü Arasında Denge

Yeni ve sivil anayasa tartışmalarında din ve vicdan özgürlüğünün kapsamı, yalnızca ibadet serbestisiyle sınırlı görülmemelidir. Bu özgürlüğün, bireylerin inandıkları değerler doğrultusunda yaşama ve belirli hukuki ilişkilerini bu normatif çerçeveye uygun biçimde düzenleyebilme imkânını da kapsayıp kapsamadığı meselesi anayasal düzeyde tartışılmalıdır. Özellikle aile hukuku, miras ve taraf iradesine dayalı borç ilişkileri gibi "ahvali şahsiye" alanlarında, inanç temelli düzenleme talepleri zaman zaman gündeme gelmektedir.

Karşılaştırmalı hukukta, sınırlı ve denetimli örneklere rastlanmaktadır. Anglo-Sakson hukuk sistemlerinde dini tahkim kurulları, tarafların açık ve özgür rızasıyla özel hukuk uyuşmazlıklarını çözebilmekte, ancak verilen kararlar kamu düzeni ve temel haklar bakımından devlet yargısının denetimine tabi tutulmaktadır. Benzer şekilde alternatif uyuşmazlık çözüm mekanizmaları, tarafların belirli normatif referanslara dayanarak çözüm üretmesine imkân tanımakta, nihai anayasal ve yargısal denetim ise kamu otoritesinde kalmaktadır. Bu uygulamalar, hukuk birliğinin mutlak tek biçimlilik anlamına gelmediğini, temel

hak güvencesi altında sınırlı bir normatif çoğulluğun hukuk devletiyle bağdaşabileceğini göstermektedir.

Bu bağlamda, miras paylaşımı, aile hukuku ve taraf iradesine dayalı sözleşmesel ilişkiler gibi özel hukuk alanlarında, taraflara belirli sınırlar içinde tabi olacakları hukuku seçme imkânının önü açılabilir. Elbette bu tercih, açık ve bilgilendirilmiş rızaya dayanmalıdır. Elbette bu tercih açık ve bilgilendirilmiş rızaya dayanmalı; eşitlik ilkesine, kadın ve çocuk haklarına ve insan onuruna aykırı sonuçlar doğurmamalıdır. Nihai kamu düzeni denetimi ve temel hak güvencesi devlet mahkemelerinde kalmalıdır.

Dolayısıyla burada önerilen, hukuk birliğini ortadan kaldıran parçalı bir sistem değil, kamu hukukunda birliği korurken, özel hukuk alanında anayasal hakları asgari zemin olarak kabul eden, sınırlı ve denetlenebilir bir esneklik modelidir.

Sonuç: Yamalı Bohçadan Yeni Bir Toplumsal Sözleşmeye Geçiş

Türkiye'nin yüzyıllık anayasal tecrübesi ve özellikle 1982 Anayasası'nın yürürlükte olduğu yaklaşık yarım asırlık dönem birlikte değerlendirildiğinde, mevcut anayasal çerçevenin toplumsal beklentilerle kurduğu ilişkinin giderek zayıfladığı görülmektedir. Çok sayıda değişikliğe rağmen metnin bütüncül bir anayasal vizyon sunmakta zorlanması, kısmi tadilatların ötesinde daha kapsamlı bir anayasal yeniden düşünme ihtiyacını gündeme getirmektedir. Bu bağlamda yeni anayasa süreci, yalnızca normların teknik olarak yeniden düzenlenmesi değil; devlet–toplum, birey–otorite ve farklı toplumsal kesimler arasındaki ilişkinin yeniden tanımlanmasına imkân veren bir siyasal ve hukuki tartışma zemini olarak değerlendirilmelidir.

Yeni anayasanın başarısı, metnin yalnızca siviller tarafından hazırlanmış olmasına değil, çoğulcu, özgürlükçü, hak temelli ve insan odaklı bir anlayışa dayanmasına bağlıdır. Sivil bir anayasa, ideolojik yönlendirmelerden arındırılmış, temel hak ve özgürlükleri merkezine alan ve devletin yetkilerini hukuki sınırlar içinde tanımlayan bir yapıyı ifade eder. Devletin konumu, birey karşısında üstün ve belirleyici bir otorite olmaktan ziyade, hakları güvence altına alan ve farklı kimlikler karşısında tarafsız kalan bir anayasal çerçeve içinde yeniden tanımlanmalıdır.

Geleceğe dönük bir anayasal tasavvur, geçmiş dönemlerin güvenlik eksenli reflekslerini mutlaklaştıran bir yaklaşım yerine, toplumsal çoğulculuğu ve demokratik katılımı esas alan bir perspektife dayanmalıdır. Bu kapsamda anadilde eğitim hakkı, yerel yönetimlerin güçlendirilmesi ve özel hukuk alanında sınırlı ve denetlenebilir çoğulculuk gibi öneriler, anayasal eşitlik ve özgürlük ilkeleri çerçevesinde tartışılabilir. Egemenliğin kayıtsız şartsız millete ait olduğu ilkesi, hiçbir vesayet odağının (askeri, idari veya yargısal bürokrasi)

gölgesinde bırakılmamalıdır. Değiştirilemez maddeler meselesi de halk egemenliği ile anayasal istikrar arasındaki denge dikkate alınarak ele alınmalıdır.

Sonuç olarak anayasa, toplumun geniş kesimlerinin kendisini ait hissettiği ve demokratik meşruiyetini güçlü bir katılımdan alan bir toplumsal sözleşme niteliği taşımalıdır. Anayasal düzenin amacı, toplumsal farklılıkları tek bir kimlik altında eritmek değil; eşitlik, özgürlük ve insan hakları temelinde birlikte yaşama iradesini kurumsallaştırmaktır. Böyle bir anayasal dönüşüm, yalnızca siyasal aktörlerin değil, sivil toplumun ve kamusal tartışmanın aktif katılımını gerektiren bir süreçtir.